

S A Y I 21 • 2 0 0 9

İslâm

Araştırmaları

Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

**Ibn Abi al-Dunyâ Morality in the Guise of Dreams:
A Critical Edition of Kitâb al-Manâm**

Leah Kinberg

Leiden: E. J. Brill, 1994. Giriş (İngilizce) 58 sayfa + Tahkikli Arapça
Metin 346 sayfa.

Rüyalar, insanların belki de yaşamış oldukları en gizemli tecrübelerdir. Bu tecrübelerin tabiri, yorumu -Freud'dan sonra çözümlenmesi denebilir- gayet tabii ki ne kadar çözümlenebildiyse, -zira bilim, gözlemlenememesi ve hatırlanıp hatırlanmaması konusunda güvenilir bir veri ortaya konamamasından dolayı henüz bu tecrübeyi nasıl çalışabileceğini ya da konu edinebileceğini kararlaştıramamıştır- işin gizemli bir yönünü ortaya koymakta, daha doğrusu rüyaların daha da gizemli bir hâl almasını sağlayabilmektedir. En eski tarihlerinden itibaren çeşitli kültür ve medeniyetler rüyalarını kendi anlam, metafizik ve düşünce birikimleriyle yorumlamaya çalışmıştır. Aynı şekilde kültürlerin kendi yöntem ve beklentileri çerçevesinde istihâre bile yaptıklarını belirtmek gerekir. Nitekim rüya tabirleri veya istihâre (dream incubation) teknik ve yöntemlerinin kültürden kültüre farklılık gösterdiği, en eski örneklerinin Sumerler'de (MÖ 3000) ve eski Mısırlılar'da görüldüğü bilinmektedir.

İslâm kültüründe de rüyaların yorumu yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Fakat rüyaların yorumları İslâm kültürü içinde - bu bağlamda, belki kültürleri denmesi daha uygun olabilir- yeknesak/monolitik bir yapı ve özellik ortaya koymaz. İslâm dünyasında, tarihte ve günümüzde bölgeye, coğrafyaya ve dinî geleneklere göre, hatta aynı coğrafyada bulunsa bile farklı ilim dallarında uzmanlaşan insanlara göre; tefsir, hadis, felsefe, kelâm ve tasavvufçulara göre rüya yorumlarının farklılaştığını, nitekim bu konuda oldukça geniş bir literatür ortaya koyduklarını görmekteyiz.

IX. yüzyılda Bağdat'ın önde gelen âlimlerinden ve Abbâsî hükümdarlarının çocuklarının eğitimiyle de yakından ilgilenen bir hoca olan İbn Ebü'd-Dünyâ'nın (ö. 894) *Kitâbü'l-Menâm* adlı eseri, bu alanda yazılan erken dönem eserlerden biri ve klasik İslâm düşünce tarihinde ilk dönem kaynaklardan hareketle oluşan rüya tabiri geleneğini derleyen önemli bir kaynak olduğu kabul edilmektedir. İbnü'n-Nedîm'in zâhid ve mutasavvıf yazarlar arasında tanımladığı müellif, İslâm ilimlerinin pek çok alanında yüzü aşkın eser vermiş, kendi döneminin anlayışı ve birikimi çerçevesinde her şeyden önce insanın iç dünyasını nasıl zenginleştirebileceğine, mânevî ve ahlâkî eğitimini nasıl daha olgunlaştırabileceğine yönelik konular üzerinde durmuştur. Ahlâk ve eğitim ağırlıklı eserlerinin sayısı elliyi bulmaktadır. Aslında bu çerçevede yazdığı; fakat içeriğine bakıldığında

rüyalar hakkında olan *Kitâbü'l-Menâm* adlı eseriyle İbn Ebü'd-Dünyâ, temelde bu konudaki yorumlarıyla ahlâkî bir mesaj vermeye çalışmıştır.

Leah Kinberg 1977'de Michigan Üniversitesi'nde doktora tezi olarak çalıştığı bu kitabı, 1994'te tahkikli metniyle birlikte yayımlar. İbn Ebü'd-Dünyâ'nın bu eserinin ayrıca Meccî Fethi İbrâhim tarafından *el-Menâmât* (Kahire, ts.) adıyla yapılmış başka bir tahkikli neşri de bulunmaktadır. İslâm kültür ve medeniyetini rüyalar üzerinden incelemeyi hayat boyu bir proje olarak hedef edindiği anlaşılan Kinberg, bu çalışmasına yazdığı girişte (s. 11-58) *Kitâbü'l-Menâm*'in kaynaklarını, içeriğini, döneminden sonraki eserler üzerindeki etkisini ve bu eserle İbn Ebü'd-Dünyâ'nın bıraktığı mirası genişçe tahlil etmektedir. Bu eserde rüyalar, vefat eden ve yaşayan insanlar arasındaki en önemli iletişim-etkileşim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Esere göre, ölen kimse hem bedenen ve zihnen kendisini uğurlayanların nasıl davrandığının farkındadır hem de hayatta olan insanların eylemleri ve davranışları onları olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İyi davranışlar onları mutlu ve gururlu kılmakta, kötü davranışlar ise üzmektedir. Bu konuda Müslümanların inancını ve anlayışını şekillendiren Hz. Muhammed'in konuyla ilgili ünlü hadisine dayanan İbn Ebü'd-Dünyâ'ya göre ölüm bir son değil, aksine ölen ile yakınları arasında sürekli bir ilişkinin, iletişimin devam ettiği bir safhadır ve bu ilişkiden her iki taraf da etkilenmekte ve bu durum, ölen ile yakınlarının mutluluğuna katkıda bulunmakta veya mutsuzluğuna sebep olmaktadır.

Kinberg'in eserle ilgili dikkat çektiği konulardan biri de rüyasında bir simge veya herhangi bir şey gördüğünde rüya görenin, vefat eden kimseye sorduğu aşağıdaki sorular ve benzerleridir: "Yüce Allah sana ne yaptı?" veya "Nasıl-sın? Orada ne yapıyorsun?" Bazen de, "Ölümün ve öbür dünyanın tadını nasıl buldun?". En sık sorulan soru ise: "Hangi davranışı/ameli veya görevi en faziletli buldun?"

Bu eserde rüyalar aracılığıyla verilmeye çalışılan ahlâkî iletileri veya rüyalarda ne tür erdem ve görevlere yönelik tavsiyeler bulunduğunu inceleyen Kinberg, rüyalarda geçen çeşitli tema ve simgeleri tasnif etmiştir. Metni neşrederken kullandığı yöntem, eseri çok daha kullanışlı hâle getirmiştir. Örneğin, hayatta olanların vefat edenlere rüyalarında sordukları soruları ve aldıkları cevapları veya diğer konuları, tahkikli metinde numaralandırdığından, okuyucu açısından metnin takibi, aranan bilgiye kolayca ulaşılmasını sağlamıştır. Yazar, İbn Ebü'd-Dünyâ'nın eserine, asıl metnin bittiği sayfa 201'den 342'ye kadar uzanan oldukça geniş ve itinayla tasnif edilmiş bir de "Dizin" eklemiştir. Ayrıca kitapta 343-346. sayfalar arasında konuyla ilgili modern çalışmalar içeren bir "Kaynakça" bulunmaktadır.

Modern dönemde rüyaların yorumu üzerine en önemli çalışmalardan birini yapan Sigmund Freud, en ünlü eseri *Interpreting Dreams*'te rüya esnasında ahlâkî duyguların serencamını da incelemeyi ihmal etmemiştir. Freud ile ondan bin yıldan fazla bir zaman önce, oldukça farklı şartlarda ve kültürel ortamda yaşamış olan ve farklı bir bakış açısıyla eserlerini yazan bir müellifin düşüncelerini mukayese etmek bu yazının konusu değil, ayrıca böyle bir şey mümkün de değil. Fakat öyle anlaşılıyor ki ahlâkî duygular ve rüyalar arasındaki ilişki, hangi bilimsel ve kültürel ortamda ve zaman diliminde olursa olsun, pek çok kimsenin ilgisini çekmiştir. Son söz olarak *Kitâbü'l-Menâm* ile ilgili şu hususa dikkat çekmek yeterlidir: İbn Ebü'd-Dünyâ rüyaları yorumlarken, bundan daima bir ahlâkî mesaj çıkartarak bireyin ahlâkî olgunlaşmasına, daha iyi bir insan olmasına -zira hayatta iyi olan, iyilik peşinde koşan bir insanın vefat etmiş yakınları da daima iyi bir hâlde olacaktır- nasıl katkıda bulunulabilir, sorusuna cevap arayışında olmuştur denebilir.

Seyfi Kenan

Ethics and Politics: Selected Essays, Volume 2

Alasdair MacIntyre

Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 239 sayfa.

Ahlâk ve siyaset felsefesiyle ilgili bir kısmı daha önce basılmış değişik makalelerden oluşan kitapta genellikle, yazarın da dile getirdiği gibi, bir "Thomist Aristocu" bakış açısı hâkimdir. Makalelerin üç ana başlık altında toplandığı kitabın "Birinci Bölüm"ünde yer alan ve yer yer tarihsel-metinsel çözümler de içeren yazıların bir kısmı Rönesans ve modern dönemlerdeki kimi Aristocu yaklaşımların yanlışlıklarına karşı Aristo'yu savunmakta; diğer bir kısmı da Thomasçı doğal hukuk anlayışı ve ahlâk felsefesini irdelemektedir. MacIntyre'in önemini vurguladığı noktalardan biri Aristo'ya göre ahlâkın siyasetin bir bölümü olduğu, dolayısıyla siyasetle belirlenmiş bir toplulukta "iyi insan"ın yetiştirilebileceği düşüncesidir. Bu bağlamda Rönesans dönemi Aristoculuğundaki başarısızlık, Aristo'nun ahlâk ve siyaset felsefesinden değil, bu felsefenin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmıştır.

Aristo bir yandan felsefî bir araştırmayla elde edilen "amelî hikmet" (phronēsis) önemini vurgularken, diğer yandan insanı nihaî amacına götüren şeyin "teorik düşünme" değil, "bir tür alışkanlık" olduğunu ileri sürmektedir. MacIntyre'a göre Aristo'nun somut koşullarda gerçekleşen "pratik akıl yürüt-